

CSELEKVÉSNEVEK A VOGULBAN – A NOMINALIZÁCIÓS SKÁLÁN VALÓ ELHELYEZÉS PROBLÉMÁI

Bíró Bernadett

Szegedi Tudományegyetem, Finnugor Tanszék

1. Bevezetés

Dolgozatomban az egyik obi-ugor nyelv, a vogul cselekvésneveivel foglalkozom. A szakirodalomban különböző elnevezések használatosak a cselekvésneveket illetően: *Verbalnomen* (Riese 2001), *nazvan'ie d'ejsztvija* (Rombandeeva 1973), *action nominals* (Koptjevskaja-Tamm 1993).

A cselekvésnevek (*nomen actionis*) általam elfogadott definíciója Comrie és Koptjevskaja-Tamm alapján a következő:

(action nominals are) „nouns derived from verbs (verbal nouns) with general meaning of an action or process (...), capable of declining or taking prepositions or postpositions in the same way as non-derived nouns, and showing 'reasonable' productivity”¹ (Koptjevskaja-Tamm 1993:5).

Létezik a cselekvésneveknek egyfajta tipológiai csoportosítása, mely a különböző nyelvek nominalizációs frázisait egy skálán helyezi el. Ez a Koptjevskaja-Tamm-féle nominalizációs skála – úgy látszik – nem képes kezelni azokat a nyelveket, melyekben nincs sem tárgyeset, sem birtokos eset, s a vogul éppen ilyen nyelv.

Dolgozatom célja, hogy bemutassa a vogul cselekvésnevek képzőit és a cselekvésnevek lehetséges mondatbeli szerepét, valamint hogy megmutassa, miért nem képes a Koptjevskaja-Tamm-féle osztályozás kezelni a vogulhoz hasonló nyelveket.

Vizsgálataimhoz a dolgozatomban említett szerzők példáit használtam fel, melyeket helyenként saját gyűjtésű példákkal is kiegészítettem.

Elsősorban az északi nyelvjárásból származó adatokat vizsgáltam, mivel ez a nyelvjárás a vogul irodalmi nyelv alapja. A későbbiekben szereplő vogul szerkezetek és mondatok elemzéséhez fontosnak tartom röviden jellemezni az északi nyelvjárást.

Az északi nyelvjárás esetrendszere a következő:

Nominativus: Ø

Locativus: *-t*

Lativus: *-n*

---

¹„(A cselekvésnevek) igéből képzett, cselekvést vagy folyamatot jelentő főnevek, melyek a nem képzett főnevekhez hasonlóan ragozhatók, és ugyanúgy felvehetnek előljárószókat vagy névutókat, valamint meglehetősen produktivitást mutatnak.”

Ablativus: *-nəl*

Translativus: *-γ/-iγ/-jiγ*

Instrumentalis: *-(V)l/-təl*

Accusativus csak a nem északi nyelvjárásokban van.

A vogulban van egyes, kettes és többes szám:

Dualis: *-γ/-iγ/-jiγ*

Pluralis: *-(V)t*

Az esetragok kettes és többes számban ugyanazok, mint egyes számban, de a translativus csak egyes számban használatos.

A vogul birtokos szerkezetben a birtokos jelöletlen (tehát nincs genitivusi esetrag), a birtokon pedig a birtokos számára, személyére, és a birtok számára (egy, kettő, több) utaló Px jelenik meg, pl.: *χum sālī-te* 'a férfi rénszarvas-a', *χum sālī-ay-e* 'a férfi két rénszarvas-a', *χum sālī-an-e* 'a férfi több rénszarvas-a'.

A vogulban van alanyi és tárgyias igeragozás, a tárgyias ragozás használatára vonatkozóan azonban nem lehet teljesen egyértelmű szabályokat megadni (Kálmán 1975:42–46, 60–61).²

2. A cselekvésnevek képzése

2.1. Deverbális nomenképzők

A vogulban számos deverbális nomenképző szolgál cselekvésnevek képzésére. A legújabb és legteljesebb vogul névszóképzésről írt mű Timothy Riese (2001) könyve „*Historische Nominalderivation des Wogulischen*”, melyben a szerző – korábbi, szóképzéssel foglalkozó munkák és vogul nyelvtanok áttekintése után – részletesen bemutatja a vogul nyelv névszóképzőit, eredetüket, fejlődésüket, elterjedtségüket, produktivitásukat és végül használatukat, példákkal szemléltetve. Riese 11 olyan vogul képzőt említ, melyekkel cselekvésneveket is képezhetünk, ezek a következők:

-l: N *sūmil* 'ugrás' < *sūm-* 'ugrik'

-məl/-mil: N *jōηχmil* 'körülvarrás, szegély' < *jōηχ-* 'körüljár, fordul, forog'

-mət: LM *jutmət* 'körülvarrás, szegélyezés' < LM *junt-* 'varr'

-n(V): *ōlne* 'élet, létezés' < *ōl-* 'él, létezik'

-η: *kašīη* 'suttogás' < *kašγ-* 'suttog'

-p: LM *nōtəp* 'segítség, támogatás' < *nōt-* 'segít'

-pī: N *worəpi* 'veszekedés' < *worət-* 'veszekedik'

-psa/-psi: N *urupsa* 'várás, várakozás' < N *ur-* 'vár'

-s: N *pūwəs* 'légáramlat, lég-/levegőáramlás' < N *pūw-* 'fúj'

---

²Kálmán Béla vogul nyelvtanában ugyan megad egy olyan szabályt, mely szerint tárgyias ragozást csak határozott tárgy mellett használunk, a vogul szövegek azonban azt mutatják, hogy nem lehet ilyen egyértelműen megfogalmazni, mikor kell alanyi, és mikor tárgyias ragozást használni.

-*spi*: N *mul'aspi* 'versengés' < N *mul'* 'győző'
-*tul*: *mastul* 'felöltöztetés, felöltözés, öltözködés' < *mas-*
'öltözködik, öltözik'

Ezek közül a -*mət*, -*s*, és -*spi* képzők már elavultak, az -*l*, -*məl/-mil*, -*n(V)*, -*η*, -*p* és -*tul* képzők még produktívak, a -*pī* és a -*psa/-psi* képző pedig még valamennyire produktív (vö.: Riese 2001:151–15).

Szabó Dezső hét képzőt említ a fentiek közül vogul szóképzésről írott művében (Szabó 1904), valamint említ egy -*i/-iγ/-ä/-χ* deverbális nomenképzőt is. (Ezek egy képző alakváltozatai, az eredeti alak valószínűleg -*χ*, -*γ*-féle hang volt (Szabó 1904:27)) Rombandeeva vogul nyelvtanában (Rombandeeva 1973) négy, Kálmán Béla chrestomatiájában (Kálmán 1975) pedig egy képző sem szerepel hasonló funkcióval a Riese által felsoroltak közül. A Munkácsi – Kálmán-féle vogul szótárból (Munkácsi – Kálmán 1986) az általam gyűjtött cselekvésneveket vizsgálva hat olyan képzőt találtam, melyet Riese is említ.

A deverbális névszóképzőkkel képzett cselekvésnevek nagyon gyakran lexikalizálódnak, pl.: N *pantil* 'tető, fedél' < *panti* 'fed'; K *sotēj* 'bűvölet' < *sāti* 'bűvöl, igéz'; N *χāχmil* 'emelkedés, lejtő, hágó' < *χāηχi* 'felmegy, felemelkedik'. E lexikalizálódott alakok mellett azonban számos olyan, deverbális képzővel képzett cselekvésnevet találunk, melyek megőrizték eredeti jelentésüket, s valóban *nomen actionisként* használatosak, pl.: *χujés* 'fekvés' < *χuji* 'fekszik'; N *vāñkil* 'csúszás, mászás' < *vāñki* 'mászik, hason csúszik'; *vātil* 'bogyószedés' < *vāti* 'bogyót szed'.

2.2. Igenévképzők

A fent említett deverbális nomenképzőkkel képzett főnevek mellett -*n*, ritkábban -*m* és -*im(a)* képzős igenevek is betölthetik a vogulban a cselekvésnevek szerepét. Ennek ellenére nem mosható össze a cselekvésnevek és az igenevek kategóriája, hiszen az igenevek todalékolási lehetőségei korlátozottabbak a főnevekéhez (cselekvésnevekéhez) képest (a főnevekkel ellentétben az igenevek nem vehetik fel az összes névszói esetragot, csak bizonyos ragokat), és mondatbeli funkcióik is eltérőek.

A vogul igenevek mondatbeli szerepéről Sz. Kispál Magdolna (1966) írt részletesen. Nála a fent említettekben kívül még -*i*, -*s*, -*η* és -*p* képzős igenevek is szerepelnek. E képzők azonban igenévképzőként már a szöveggyűjtések korára (Reguly – Munkácsi – Kannisto gyűjtéseinek kora, az 1843–1906-ig terjedő időszak) elavultak: az eredetileg *nomen agentis* jelentésű -*i* képzős igenév a cselekvő igeragozás kijelentő mód jelen idejének töve lett, az -*s* a múlt idő jelévé vált, az -*η* és a -*p* képző deverbális használatát pedig kiszorította a denominális szerep (vö.: Sz. Kispál 1966:30–66). Ezeknek az igeneveknek a *nomen actionisként* való előfordulásáról Sz. Kispál a következőket írja:

Az *-i* képzős igenév „Nomen actionis értelmű főnévi használata roppant gyér és bizonytalan, és tulajdonképp csak az egy-két névutós kapcsolatban tekinthető kétségtelennek.” (i.m.:37). Az *-s* képzős, az *-ŋ* képzős és a *-p* képzős igenév szintén nagyon ritkán, csak alkalmilag jelentkezhethet főnévi funkcióban *nomen actionis*ként (vö.: i.m.:38–66).

2.2.1. Az *-n* képzős igenév

Az *-n*-re végződő deverbális képző minden nyelvjárásban megvan, *-n*, ill. *-n+V* formában, és a gyűjtések idején a folyamatos melléknévi igenév képzőjeként minden nyelvjárásban rendkívül gyakori és produktív (vö.: Riese 2001:94). Az *-n* képzős igenév *nomen actionis*ként való használata másodlagos, az igenév állítmányi funkciójából fejlődött úgy, hogy „a nyelvtani alakban eleve benne rejlő határozatlanságot külön igével ('látszik', 'hallatszik') kifejezték, s utólag az igenévi állítmány mögé vetették” (Sz. Kispál 1966:177) Így az igenév „állapotjelző állítmányból a látvány, ill. a vélekedés bizonytalanságát utólag kiemelő ige alanyává vált,” (i.m.:178), pl.: *minne xum* 'menő ember', *minne-m (porat)* 'menés-em (idején)' (amikor mentem) < *min-* 'megy'.

2.2.2. Az *-m* képzős igenév

A deverbális képző minden nyelvjárásban megtalálható változatlan formában (*-m*), és a befejezett melléknévi igenév képzőjeként minden nyelvjárásban gyakori és produktív (vö.: Riese 2001:88). Az *-m* képzős igenév *nomen actionis*i használata elég ritka, s ez másodlagosan keletkezett az állítmányi szerepből (Sz. Kispál 1966:263), pl.: *totum sāli-te* 'hozott rénszarvas-a' < *tot-* 'hoz', *tujtä (...)* *tū juw ta šāltmä nāŋki* 'az látszik, hogy (...) szánja ím oda ment be' (tkp. 'szánja (...) oda bemenése látszik') (VNGY. IV.:329) *šāltmä* < *šālt-* 'bemeleg, belép'.

2.2.3. Az *-im(a)* képzős igenév

Az *-im(a)* képző a határozói igenév képzőjeként csak az északi és a tavdai nyelvjárásban szerepel, a többi nyelvjárásban az *-im(a)* képzős igenév alakilag egybeesett az *-m* képzős igenévvvel, mely az *-im(a)* képzős igenév mondattani szerepét is átvette ezekben a nyelvjárásokban (Sz. Kispál 1966:195). Az *-im(a)* képzős igenév *nomen actionis*ként csak az északi nyelvjárásban fordul elő elenyésző számban, s az igenév főnévi szerepben való használata valószínűleg az *-m* képzős igenév megfelelő használatának analógiájára keletkezett (vö.: i.m.:332), pl.: *jōmima* 'járkálva' < *jōmi* 'jár, járkál', *porān xotal' ti totimät sujti* 'tutajod úgy hallik, hogy valahová elrepült (elhordódott)' (tkp. 'tutajod valahová elvívése hallatszik') (VNGY. II.:143) *totimät* < *tot-* 'hoz, visz'.

3. A cselekvésnevek mondathelyi szerepe

3.1. Alany

A *nomen actionis* leggyakrabban alanyként jelenik meg a vogulban, többnyire 'hallatszik', 'éreződik', 'látszik' jelentésű állítmány mellett.

- (1) juil návél - na - tä ti sujti
hátsul üldöz- VN-Px3Sg im hallatszik-Vx3Sg
'Ím hallik, hogy hátról üldözik.' (VNGY. II.: 96)
- (2) lūwiŋ tuj - tä kart'- āwi - nel tū juw ta šält - mä nāŋki
lovas szán-Px3Sg udvar-kapu-ABL oda be im bemegy-VN látszik-
Vx3Sg
'Az látszik, hogy lovas úri szánja az udvar kapuján át ím oda ment be.' (VNGY. IV.:329)

3.2. Tárgy

Tárgyi funkcióban a cselekvésnév jelöletlen (az északi vogulban, mint említettük, nincs tárgyrag), az ige azonban többnyire tárgyas ragozásban áll mellette.

- (3) sāt poti-l ēlä ti tārmat - s - ém
hét lép-VN előre im iramodik-PAST-Vx1Sg
'Hét lépést iramodtam ím előre.' (VNGY. III.:135)

Az ige alanyi ragozásban áll.

- (4) šāñ - äyā āś - äyā taw-pält lakw-mä at vā - s
anya-Px3Sg apa-Px3Sg ő -hózzá jut - VN nem tud- PAST Vx3Sg INDET
2 birtok 2 birtok
'Hogy miképp kerültek hozzá szülei, nem tudta.'
(tkp. 'Anyja-apja őhózzá jutását nem tudja.') (VNGY. I.:21)

Az ige alanyi ragozású.

- (5) vit-änl ɣotél ɣult'-nè akw'-mūs at vāy - änl
víz-Px3PI valahogy hagy-VN teljesen nem tud-Vx3PI DET
'Vizüket hogy miképp hagyták oda, éppenséggel nem tudják'
(tkp. 'Vizük valahogy hagyását nem tudják.') (VNGY. IV.:30)

Az ige tárgyas ragozású.

3.3. Határozó

A *nomen actionis* határozóként elsősorban időhatározói szerepben jelenik meg, ritkábban azonban előfordul mód-, állapot- és okhatározóként is.

3.3.1. Időhatározó

a) jelöletlen

- (6)   šāriš - t   ji - mo - uw   vōt   ŋaŋrāmé – s
tenger-LOC   jön-VN-Px3Pl   szél   megerősödik-PAST Vx3Sg
'Amint a tengeren jöttünk, a szél megerősödött.' (VNGY. IV.:337)

b) határozószóval

- (7)   jūl'e   joχt - nē - n   porā - t
vissza   jön-VN-Px2Sg   idő-LOC
'midőn visszaéérkezel' (VNGY. I.:7)

c) névutóval

- (8)   am min - nē - m   jui-pālt
én   megy-VN-Px1Sg   után
'távozásom után' (VNGY. IV.:149)

d) névszói esetraggal

Locativusszal

- (9)   ēlāl' kēt - nē - m - t   tārā amki   nē-lili - m   vī - lēm
előre   küld-VN-Px1Sg-LOC   azonnal   én magam   nő-lélek-Px1Sg vesz-Vx1Sg DET
'Ha a távolba küldenek, iziben magam veszem el női lelkemet.'
(VNGY. IV.:76)

Translativusszal

- (10)   lū-majt   tārā   pos - nā - i'   pajta - we
lő-máj   át-   fő-VN-TRANSL   főz-PASS Vx3Sg
'A lómáját mindaddig főzik, míg teljesen szét/át nem főtt.'
(VNGY. IV.:419)

Ebben a példában a cselekvésnév funkciója nem teljesen egyértelmű, mivel eredményhatározóként is értelmezhető.

3.3.2. Mód-/Állapothatározó

a) jelöletlen

- (11) tārūtēŋ χuj - és tan χuj - ēt
nehéz fekszik-VN űk Pl fekszik-Vx3Pl
'Nehéz fekvést fekszenek.' azaz 'Nehéz fekvéssel fekszenek.'

(VNGY. III.:483)

A cselekvésnév alakilag tárgy.

- (12) nam - ä kat'i āl - nā - tā, tawā manā ontēs wāruŋkwē
név-Px3Sg macska van-VN-Px3Sg őt miféle segítség tenni
āńsi - lēn?
birtokol-Vx2Sg DET
'Macska lévén a neve, azt te minő segítség tevése végett tartod?'

(VNGY. IV.:342)

E példával kapcsolatban Szabó Dezső megjegyzi, hogy a *jū'le joχtnēn porāt* 'míđmőn visszaérkezel'-hez hasonló szerkezetek analógiájára egész sereg kifejezés keletkezett, melyekben az *-n* képzős igenév egy határozószóval (pl. *ēlipālt* 'előtt', *mos* '-ig', *uil* 'közben, mialatt', stb.) összekapcsolódva időhatározói jelentésű. (E határozószók némelyike már névutóvá vagy képzővé fejlődött, de eredetileg túlnyomó többségük helyet jelentő szó.) Mivel e határozószók mellett nagyon gyakran fordul elő az *-n* képzős igenév, határozói értéket tulajdoníthattak az igenévnek akkor is, mikor e határozószók nélkül jelent meg (Szabó 1904:425).

b) jelölt (Instrumentálissal)

- (13) náwriŋ lūw jomēs vānt - s - él akw pā vāntta - wē
gyermeki ló jó vezet-VN-INSTR anyóka a partra föl vezet-PASS Vx3Sg
'Csikó-ló szép vezetése módjára vezetik föl az anyókat.'
(tkp. 'Csikó-ló jó vezetésével vezetetik föl az anyóka.')

(VNGY. IV.:212)

3.3.3. Okhatározó – névutóval

- (14) Okruγ tārmēl ol- nē mir - n Eremej Danyilovics janētl - awe
kerület -ben van-Pres.part nép-LAT E. D. dicsér-PASS
Vx3Sg
saw janiγ obsesztvennij rūpata var - nē - te māγēs

sok nagy társadalmi munka csinál-VN-Px3Sg -ért
 'A kerületben élő nép Eremej Danyilovicsot az általa végzett sok társadalmi munkáért dicséri' (saját ford.).
 (tkp.'E. D. a nép által dicsértetik az ő sok társadalmi munka csinálásáért') (Luima Séripos 1989.03.25.)

3.4. Jelző

A *nomen actionis* tisztán jelzői használatára nem találtam példát. Szabó Dezső szerint néhány szerkezetben talán jelzőként szerepel az igenévvvel kifejezett cselekvésnév (Szabó 1904:436):

“Vagy főnévnek vagy jelző igenévvnek foghatjuk fel az *-im* igenevet azokban az esetekben, midőn egy helyet vagy időt jelentő szót határoz meg”:

- (15) tārāti - m - én porā - t
 lebocsát-VN- Px2Sg idő-LOC
 'lebocsáttatásod idején' (VNGY. III.:86)
- (16) kwonāl' χartiylāli - mē - m jui-pālt
 kívülre vonszol - VN - Px1Sg után
 'miután kifelé vonszoltak' (VNGY. III.:144)

Ezek a példák megegyeznek a (7) és a (8) szerkezetekkel, ezért véleményem szerint ezekben is időhatározói funkcióban szerepelnek a cselekvésnevek.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a vogulban a cselekvésnevek alanyként, tárgyként és határozóként állhatnak.

A példákon megfigyelhetjük, hogy a cselekvésnevek a vogulban is – mint a nyelvekben általában – megőrzik az ige argumentumkeretét. Általános tulajdonság az is, hogy a cselekvésnevek nem alanyi és nem direkt tárgyi bővítményei az eredeti ige által megkövetelt esetükben jelennek meg a cselekvésnevek mellett (Comrie 1985:370). Ez igaz a vogulra is: a határozói esetben lévő igevonzatok – csakúgy, mint az udmurtban – megelőzik a cselekvésnevet, és nincs olyan morféma, amely melléknévvé alakítaná őket. (Ellentétben a magyarral, ahol az igei alaptag által megkívánt bővítményt módosítóvá kell alakítanunk, például a *való* melléknévi igenévvvel: *a Péterrel való beszélgetés*, vagy a névutóját *-i* melléknévképzővel kell ellátnunk: *a Péter iránti bizalom* (ÚMNY.:76).) Végül a vogul cselekvésnevek is – hasonlóan az udmurthoz és a finnhez – felvehetik a főnévi esetragokat, és állhatnak névutóval is.

4. A nominalizációs frázisok elhelyezése a Koptjevskaja-Tamm-féle nominalizációs skálán

4.1. A Koptjevskaja-Tamm-féle nominalizációs skála

Koptjevskaja-Tamm (1993) hetven nyelvben vizsgálta a nominalizációs frázisokat, és megállapította, hogy ezek a szerkezetek a különböző nyelvekben elhelyezhetők egy nominalizációs skálán „mondatszerűségük” (‘sentence-likeness’) és „NP-szerűségük” (‘NP-likeness’) mértéke szerint. Ennek a skálának vannak fix pontjai, a cselekvésneves szerkezetek jól meghatározható típusainak megfelelően, ahová a különböző nyelvek nominalizációs frázisai csoportosulnak (Koptjevskaja-Tamm 1993:60).

Koptjevskaja-Tamm a cselekvésneves szerkezetek osztályozását három szintaktikai eszköz, azaz a bővítmények jelölése, a fej jelölése és a szórend segítségével végezte el. Ezen eszközök viszonylag függetlenek egymástól, és paraméterekként való kombinációjuk rendkívül részletes osztályozást eredményez. Koptjevskaja-Tamm a bővítmények jelölését választotta fő paraméternek a cselekvésneves szerkezetek osztályozásához. Vizsgálataiban az intranszitiv igét tartalmazó mondatok alanyi (S), valamint a tranzitív igés mondatok alanyi (A) és direkt tárgyi (P) argumentumainak morfológiai és szintaktikai tulajdonságait veszi figyelembe. Ezek alapján a nominalizációs frázisokat hét csoportba sorolja (Koptjevskaja-Tamm 1993:60–61):

1. Szentenciális típus (Sentential type): a cselekvésneves szerkezetben minden argumentum megőrzi eredeti jelöltségét.

2. Possessiv-Accusativ típus (Possessive-Accusative type): S és A genitívusba kerül a cselekvésnév mellett, P megőrzi eredeti jelöltségét.

3. Ergativ-Possessiv típus (Ergative-Possessive type): P és S genitívusba kerül, A pedig valamilyen más esetben. E típuson belül megkülönböztethetünk két altípust:

a) Szentenciális-Possessiv altípus (Sentential-Possessive subtype): A megőrzi eredeti jelöltségét;

b) Oblique-Possessiv altípus (Oblique-Possessive subtype): A valamilyen függő esetben kerül.

4. Nominális típus (Nominal type): a cselekvésnevek mellett az összes argumentum hasonlít a nem képzett főnevek bővítményeire. E típuson belül is megkülönböztethetünk két altípust:

a) Dupla-Possessiv altípus (Double-Possessive subtype): S, A és P is genitívusba kerül;

b) Possessiv-Adnominális altípus (Possessive-Adnominal subtype): S és A genitívusba kerül, P pedig valamilyen függő esetben.

5. Kevert típus (Mixed type): S genitívusba kerül, A függő esetben (általában megegyezik azzal az esettel, amit az Ágens kap a passzív mondatokban), P pedig megőrzi eredeti jelöltségét.

6. Inkorporáló típus (Incorporating type): P a komplex cselekvésnév része lesz, S megőrzi eredeti mondatbeli esetét, vagy genitívusba kerül, A pedig vagy S-hez hasonlóan viselkedik, vagy függő esetben kerül.

7. Vonatkozó típus (Relative type): S és P genitívusba kerül, A pedig a cselekvésnévre referáló vonatkozó mellékmondatban fejeződik ki.

4.2. A vogul nyelv elhelyezése a nominalizációs skálán

Ha a vogult próbáljuk elhelyezni Koptjevskaja-Tamm nominalizációs skáláján, különböző problémákkal találjuk szemben magunkat.

4.2.1. Az intranszítív igét tartalmazó mondatok

A vogulban az intranszítív igét tartalmazó mondat alanya a nominalizált szerkezetben a cselekvésnév előtt jelenik meg, és a cselekvésnév végén Px utalhat rá (17)–(18), vagy nem jelenik meg a frázisban, csak a Px utal rá (19):

- (17) χāp ji-ne kāsala - st
csónak jön Intr-VN észrevesz-PASS Vx3Pl
'Észrevették, hogy csónak közeledik.' (tkp. 'Csónakjövést vettek észre.')(CV.:62)

A cselekvésnév előtt megjelenő alanyra nem utal Px.

- (18) taw ūnli - nā - t nāŋki
ő ül Intr-VN-Px3Sg látszik-vx3Sg
'Látszik, hogy ott ül' (tkp. 'Az ő ülése látszik.')(VNGY. III.:462)

A cselekvésnév előtt megjelenő alanyra a cselekvésnéven lévő Px utal.

- (19) tajjəntə - nā -t nāŋki
ég Intr - VN -Px3Sg látszik
'Látszik, hogy ég' (tkp. 'Égése látszik.')(VNGY. IV.:335)

Az alany nem jelenik meg a cselekvésnéves szerkezetben, csak a cselekvésnéven lévő Px utal rá.

4.2.2. A tranzitív igét tartalmazó mondatok

A tranzitív igét tartalmazó mondatban az alany általában nem jelenik meg, csak Vx és/vagy Px utalhat rá, a tárgy pedig megjelenhet a cselekvésnév előtt jelöletlenül, vagy Px utalhat rá a cselekvésnév végén:

- (20) ἲṵηχ kis - ne - m sis
út keres Tranz-VN-Px1Sg idején
'Miközben az utat kerestem.' (tkp. 'Útkeresésem közben.')(CV.:62)

Az alanya csak a cselekvésnéven lévő Px utal, a tárgy jelöletlen.

- (21) vit-änl χotél χult'-nè akw'-müs at vāγ - änl
víz-Px3PI valahogy hagy Tranz-VN teljesen nem tud-Vx3PI DET
'Vizüket hogy miképp hagyták oda, éppenséggel nem tudják'
(tkp. 'Vizük valahogy hagyását nem tudják') (VNGY. IV.:30)

A Px a tárgyon és az igei személyrag utal az alanya, a tárgy jelöletlen.

- (22) návël - na - tä sujti
üldöz Tranz-VN-Px3Sg hallatszik
'Hallatszik, hogy üldözik.' (tkp. 'Üldözése hallatszik.') (VNGY.

II.:96)

A cselekvésnéven lévő Px a tárgyra utal, az alany nem jelenik meg.

4.2.3. Az intranszítív és a tranzitív igés mondatok vizsgálata Koptjevskaja-Tamm szempontjai szerint

Ha a (17)–(19) példákban előforduló 'csónak jövés', 'ő üldözése' és '(ő/az)égése' szerkezeteket birtokviszonynak tekintjük – a (18) és (19) példák esetében a cselekvésnéven megjelenő Px támogatja ezt a feltételezést –, akkor azt mondhatjuk, hogy az intranszítív igés mondat alanya a cselekvésnév mellett jelöletlen genitivusba kerül.

Kissé problémásabb annak a megítélése, hogy mi történik a tranzitív igés mondat tárgyával a nominalizált szerkezetben. A (22) példában a cselekvésnéven megjelenő Px birtokviszonyra utal az eredeti tárgy ('őt') és a cselekvésnév között: 'az ő üldözése' ('az, hogy őt üldözik').³ Ennek alapján tehát azt mondhatnánk, hogy az eredeti tárgy is birtokos esetbe, jelöletlen genitivusba kerül a cselekvésnév mellett, mint az intranszítív igés mondat alanya (mint említettük, a vogulban nincs genitivusi esetrag).

A (20) példa azonban már nem ilyen egyértelmű. Az ige eredeti tárgya a cselekvésnév előtt jelenik meg, jelöletlenül. Csakhogy mivel az északi vogulban accusativus sincs, a tárgy mindig jelöletlen. Kérdés tehát, hogyan értelmezzük ezt a szerkezetet. 'Utat keresés(em)'? 'Útnak a keresése'? Tárgyas vagy birtokos viszony?

Más finnugor nyelvek hasonló szerkezeit vizsgálva azt látjuk, hogy a finnben ilyen esetekben birtokviszonyról van szó, az eredeti tárgy birtokos esetbe kerül a cselekvésnév mellett még akkor is, hogyha az ige

³Amint azt a cikk lektora megjegyzi, a magyarral összevetve talán felmerülhet a kérdés, hogy ebben a példában az igenév személyjelölője valóban birtokos személyjel-e, hiszen a magyarban különböző funkciójú a *tudnom* igenév és a *tudásom* cselekvésnév személyjelölő morféma. A vogulban azonban nincs meg ez a különbség, az igenéven is birtokos személyragot találunk.

alanya is megjelenik, szintén genitívusban. A finn tehát megengedi a kettős genitívust:

- (23) Liisa-n omena-n syö-minen
Liisa-GEN alma -GEN eszik-VN
'Liisa almaevése'

A magyar megegyezik a finnel abban, hogy az alany a magyarban is genitívusba kerül, az ige eredeti tárgyát viszont a cselekvésnév inkorporálja (az ilyen szerkezetek alapján sorolja Koptjevskaja-Tamm a magyart az inkorporáló típusba is):

- (24) Péter könyvolvasása

Ezt a szerkezetet vajon hogyan értelmezzük: úgy, hogy 'könyvet olvasás', vagy úgy, hogy 'a könyv olvasása'? Véleményem szerint a kérdés nem dönthető el egyértelműen.

A (20) vogul példa a (24) magyar szerkezethez nagyon hasonló, csak a vogulban külön íródik az eredeti tárgy és a cselekvésnév ('út keresés'), az írásmód viszont nem mérvadó a kérdés eldöntésében.

5. Összegzés

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy más nyelvek hasonló szerkezeteit elemezve sem sikerül megoldást találnunk a problémára, nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy az eredeti ige tárgya milyen esetben jelenik meg a cselekvésnév mellett. A vogult tehát nem lehet teljes biztonsággal elhelyezni a Koptjevskaja-Tamm által felállított nominalizációs skálán, azaz úgy látszik, hogy ez a skála nem tudja kezelni a vogulhoz hasonló nyelveket. Nyitva marad tehát a kérdés: mit lehet tenni az olyan nyelvek esetében, melyekben nincs sem accusativus, sem genitívus, ha el akarjuk őket helyezni a nominalizációs skálán, illetve hogyan lehetne korrigálni a skálát, hogy az ilyen nyelveket is tudja kezelni?

Irodalom

- Comrie, B. – Thompson, S. (1985): Lexical nominalization. In: Shopen, T. (szerk.): *Language typology and syntactic description* III. Cambridge: Cambridge University Press: 349–398.
- CV. = Kálmán, B. (1975): *Chrestomathia Vogulica*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Koptjevskaja-Tamm, M. (1993): *Nominalizations*. London – New-York: Routledge.

Luima Sérípos 1989.03.25.

Riese, T. (2001): *Historische Nominalderivation des Wogulischen* = *Studia Uralica* 10. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag: 60–125.

Rombandeeva, E. I. (1973): *Manszijszkij (vogulskij) jazyk*. Moszkva: Izdatyelsztvo „Nauka”: 65–79.

Szabó D. (1904): A vogul szóképzés. *Nyelvtudományi Közlemények* 34: 417–443.

Sz. Kispál M. (1966): *A vogul igenév mondattana*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

ÚMNYT. = É. Kiss K. – Kiefer F. – Siptár P. (1998): *Új Magyar Nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó: 72–98.

VNGY. = Munkácsi B. (1892–1896): *Vogul Népköltési Gyűjtemény I–IV*. Budapest: MTA.

WW. = Munkácsi B. – Kálmán B. (1986): *Wogulisches Wörterbuch*. Budapest: Akadémiai Kiadó.